

Op eigen houtje

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Jessica Merkens

Op eigen houtje

De ongelooflijke verhalen
van vrouwen in de Elfstedentocht

Ambo|Anthos
Amsterdam

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van
het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten.

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

ISBN 978 90 263 6093 0

© 2023 Jessica Merkens

Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio

Omslagillustratie © KNSB-archief

Foto auteur © Dirk-Jan van Dijk

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor pap en mam

Inhoud

Proloog	9
1 Trijntje Pieters	23
2 Akke en Lysbeth Swierstra	45
3 Jikke Gaastra en Janna van der Weg	71
4 Sytske Straatsma	103
5 Sjoerdsje Faber en Wopkje Kooistra	131
6 Stien Kaiser en Atje Keulen-Deelstra	167
7 Betty Westerveld en Lenie van der Hoorn	205
8 Klasina Seinstra en Daniëlle Bekkering	241
Epiloog	281
Dankwoord	291
Verantwoording	293
Bronnenlijst	295

De Elfstedentocht in kilometers

Controle- posten	Afstand	Totale afstand
Leeuwarden		0
Sneek	22	22
IJlst	4	26
Sloten	14	40
Stavoren	26	66
Hindeloopen	11	77
Workum	9	86
Bolsward	13	99
Harlingen	17	116
Franeker	13	129
Dokkum	47	176
Leeuwarden	24	200

Proloog

1996

Jessica (vijf jaar) op houtjes op de Kromme Rijn in Cothen

Zondag 14 februari 2021

Op een steigertje in het Friese dorpje Langweer haalde ik de beschermers van mijn schaatsijzers en plantte mijn schaatsen op het ijs. Na acht jaar raakte ik eindelijk weer écht Fries natuurijs aan. Ik reed het bevroren slootje af en trof mijn vader en oom aan op de plas. Ze keken me breed lachend aan. Ik was één bolletje verwondering, blijdschap en energie. Er lag nog een laagje sneeuw op de kade, maar het ijs was schoon.

Aan alles voelde ik dat dit een speciale dag was. Wie weet of ik hier ooit weer zou rijden met mijn vader, die nu al in de zestig was? Ik ging met hem en mijn oom het échte Friese toeren op ijs ervaren. Zij waren erbij geweest, op 4 januari 1997, toen de laatste Elfstedentocht werd verreden.

Ik dacht terug aan onze allereerste keer samen op natuurijs. Het was diezelfde winter, een paar dagen voor de Elfstedentocht. Ik was vijf jaar oud. Mijn vader had provisorisch (dat is zijn superkracht, spullen provisorisch fixen, met ducttape en WD40) ijzertjes onder een paar stevige kisten geboord. Daar was mijn moeder flink kwaad om geworden, want die schoenen waren net nieuw. Maar ja, schaatsen gaat voor alles, dat is de wet in huize Merkens. En al helemaal als er natuurijs ligt. Samen stonden we aan de rand van de dichtgevroren Kromme Rijn, mijn vader en ik. Tegenover de boerderij waar mijn moeder was opgegroeid, in Cothen, een klein

Utrechts boerendorp. Nu runden mijn oom en tante er een kaas-makerij en melkveehouderij.

Mijn moeder had mij thuis goed ingepakt. Gebreide trui, twee ondershirts en een wollen maillot onder mijn spijkerbroek. De gebreide muts die ze me op had gezet was net te groot en zakte om de paar tellen voor mijn ogen.

Het was een stralende winterdag, de zon scheen uitbundig op mijn gezicht. De kou greep mijn neushaartjes vast en trok er zachtjes aan, iedere keer als ik een teug adem nam. Mijn vader pakte een oude krant uit zijn leren tas, zette me neer op de vlonder en trok met een paar flinke halen mijn schoenveters vast. Een handeling die hij de jaren erna nog vaak zou herhalen, maar dat wisten wij allebei toen nog niet. Hij pakte mijn in wanten gesnoerde handjes en zo begonnen we langzaam heen en weer te schuifelen op het ijs.

Verderop trok mijn oudere neef een houten sleetje vooruit met daarop twee kleurrijke rollades: mijn jonge nichtjes. Ik keek naar beneden, naar die gladde zwarte ijsplaat, en zag hoe ik een spoor van witte strepen en krassen achterliet. Het ijs kraakte en knerpte, soms hoorde ik een gek geblob onder me dat van ons weg leek te schieten. Ik keek op naar mijn vader en zag een brede grijns onder zijn dikke zwarte snor uitsteken. Ik zag andere schaatsers over het ijs zoeven, suizend snel, zoef links, zoef rechts, met hun knieën gebogen, handen op de rug en de blik op de verte gericht. Ik vond het prachtig. Dat wilde ik ook.

Deze dag in Langweer reed mijn oom met een ontspannen slagje naast me, dat had hij nooit verleerd. In de jaren tachtig was hij als boer met een veearts en nog twee mannen uit het dorp richting Friesland vertrokken voor zijn eerste Elfstedentocht. Het was een massaal evenement geweest, heel Nederland had voor de buis gezeten of stond op het ijs.

‘Ik voelde zenuwen voor die eerste keer,’ vertelde hij. Hij wist niet of hij het wel kon, 200 kilometer schaatsen. Uiteindelijk haalde

hij de eindstreep met gemak. Zijn favoriete deel van de route? Het 50 kilometer lange kale stuk van Franeker naar Dokkum, tussen de weilanden, waar geen hond te bekennen was. Waar áltijd tegenwind woei en de schaatsers als confetti uitgespreid over de ijsvlaktes vooruit kropen met nog geen 15 kilometer per uur.

Ik lachte hoofdschuddend. Echt een Merkens-antwoord, lekker tegendraads het stuk kiezen dat de meeste mensen als verschrikkelijk ervoeren. Hij grinnikte. In 1997 hadden de broers dat stuk samen gereden. Mijn vader reed als zwartrijder met hem mee. In Dokkum werd er zo'n groot volksfeest gevierd, dat ze omkeerden en er twee keer langsreden.

'Nederland vanaf het water is zo mooi... en het leuke is, iedereen is gelijk,' zei m'n oom. Het klonk allemaal prachtig zoals hij het omschreef, maar ik vond het ook wel erg geromantiseerd klinken. Als iets van vroeger.

Eenmaal hier in Friesland begon ik langzaam te begrijpen waar hij het over had. Het voelde heerlijk. Ik had geen zenuwen voor een wedstrijd in aantocht, geen voorzichtig gedoe om mijn benen niet te moe te maken. Gewoon, wij drieën. En ijs, overal ijs. Ik hield de beschermers als een vakkundige toerrijder in mijn knuisten terwijl ik mijn slagen maakte. Er stond een goeie oostenwind en als een torpedo werd ik vooruit geblazen terwijl het ijs onder me instemmend knarste. Algauw waren we het kanaaltje zat waar we ons op bevonden en begaven we ons verderop. Dáár in de verte, daar was het avontuur. En zonder plan, eten of drinken gingen we op pad. Gewoon een beetje links, rechts, een groot meer over en zo door naar het volgende slootje dat zich verschool achter de rietkragen.

Langzaam begon ik de gebeurtenissen van de afgelopen week te verwerken. Ik had in een droom geleefd. Schaatskoorts, het bestaat, wist ik nu. Er was die week geen gesprek met me te voeren, mijn hand was vergroeid met mijn telefoon waarop ik de vorst-

voorspellingen in de gaten hield. En niet alleen omdat de kans op Nederlands natuurijs met de dag groter werd, maar ook omdat er werd gesproken over Een Nederlands Kampioenschap Natuurijs.

Alle marathonwedstrijden waren afgelast vanwege de coronapandemie. Ik had al maanden geen wedstrijd geschaatst. Drie keer eerder ging er, na een hoopvolle opleving, een streep door de wedstrijdkalender. Inmiddels was ik een begaafd bitterepillenslikker geworden, en met mij het hele peloton. Toch had ik de hele winter stug doorgetraind. Ik verzoon uitdagingen op het ijs. Honderd rondjes rijden in één training. Zo lang mogelijk in m'n eentje doorschaatsen tot ik niet meer kon. Waarom eigenlijk?

Sinds 2011 schaatste ik marathons. In diezelfde winter maakte ik meteen een serieuze natuurijsperiode mee. Het had zo hard gevoren dat er in februari 2012 een NK natuurijs werd georganiseerd, op de Grote Rietplas in Emmen. Daar stond ik dan aan de start, twintig jaar, ik reed pas net een paar maanden mee. Ik wist amper wat voor en achter was in het peloton, of nou ja, de achterkant kon ik wel uittekenen. De rekeningen van mijn tegenstandsters kende ik beter dan hun gezichten. De hele winter bungelde ik al aan het elastiek, op een paar meter achter het peloton, mezelf uit alle macht terugharkend naar de staart. Mijn blik elk rondje gefixeerd op het rondgebord, hopen dat het magisch sneller zou aftellen naar o.

Vaak waagde ik me vooraan in het peloton, bij de échte toppers, dan ging ik overmoedig mee in de aanval. Om kort daarna als allereerste onder de douche te staan, terwijl daarbuiten op het ijs de wedstrijd pas echt losbarstte. Mijn ploegleiders Piet en Marianne, een Haags stel van in de zestig, zagen het iedere keer met lede ogen aan. De een politieagent, de ander verpleegkundige, allebei het hart op de tong.

‘Sow de balleh. Jèhes, je bént niet van ijzer!’ zeiden ze hoofdschuddend.

Op dat eerste NK deed ik wel mee, maar niet écht. Het klassieke

voorbeeld van pelotonvulling. Ik brak ook nog eens mijn schaats-ijzer en viel. Toen een paar uur later de kleine Yvonne Spigt met ferme vinnige slagen in haar eentje als winnares over de finish gleed was ik allang door een sneeuwscooter van het ijs geplukt. Ik zag haar finish op de televisie. Het maakte diepe indruk. In mijn nestelde de droom zich vast: ooit wilde ik ook winnend over de streep komen. Op Nederlands natuurijs.

Zou dat deze winter lukken? Ik reed inmiddels bij de ploeg van oud-marathonschaatsster Daniëlle Bekkering en was heel wat vroegtijdig douchen en ploeteren verder. Bijna dertig, de perfecte leeftijd voor een duursporter. De vetrolletjes op mijn heupen verdwenen, mijn been- en bilspieren duidelijk zichtbaar in spijkerbroeken die altijd te strak zaten. Ik had zelfs wat geleerd over tactiek, tot grote opluchting van mijn ploegleiders. Ik deed steeds vaker voorin mee, en niet alleen voor de show.

De schaatsbond lobbyde bij het kabinet voor een NK, ondanks de coronapandemie. Het zag er goed uit. Met de ploegleiding bespraken we de wedstrijd alvast voor. Ik durfde mezelf voorzichtig te rekenen tot outsider voor de titel. Anders dan die eerste keer in 2012 beseftte ik dit keer heel goed dat het nú wel moest gebeuren. Wie weet duurde het weer negen jaar voordat het zou vriezen. Of langer...

De sfeer in de ploeg was goed. Ik herkende het soort gespannen vrolijkheid dat je als kind de avond voor je verjaardag had, in afwachting van het feest en de cadeautjes. In mijn hoofd was ik het NK alvast aan het schaatsen. Wat zou mijn plan worden, waar moest ik scherp op zijn, welke tegenstandsters zou ik extra in de gaten houden? Dit kon toch niet meer misgaan?

Totdat mijn telefoon trilde. Pushbericht NOS: 'Kabinet zet streep door NK marathon op natuurijs'. Het bericht kwam zo kil en zonder waarschuwing, alsof je uit het niets wordt gedumpt. Ik zocht mijn bed op en huilde ontgoocheld. Ik stapte meteen uit de groepsapp

‘NK natuurijs’, kon de berichten niet aanzien.

Daniëlle belde me op. Als er iémand was die mijn leed kon begrijpen was zij het. Ze reed haar eerste wedstrijd vier dagen na de Elfstedentocht van 1997. Ze won in de kwarteeuw die volgde de meeste wedstrijden van alle schaatssters ooit. Samen huilden we om het gemis, tot in de kern doordrongen van de zeldzaamheid ervan, en dat het misschien wel mijn enige echte kans was. Over de Elfstedentocht durfden we het niet eens te hebben. Heel even liet ik de gedachte toe. Het zou toch niet zo zijn dat ik het, net als Daniëlle, nooit mee ging maken?

Terug in Friesland. Na een paar kilometer maakte ik op een dun slootje voor het eerst kennis met baggerijs. De wind had het dunne ijslaagje vakkundig in allemaal schotsen over elkaar heen gemozaïekt en ik kon geen slag maken zonder voorover te struikelen. Mijn klapschaatsen, doorgaans de racebolide onder de schaatsen, waren nu totaal ongeschikt. Ik moest moeite doen om niet te vallen. Ik zag een paar meter verderop mijn oom een snoekduik maken, hij plofte met een bons als eerst op zijn uitstekende bolle buik. Rechts van me hield mijn vader het voor gezien – ik had hem toch hoger ingeschat – hij liep klunend door een weiland. Na wat geploeter wist ik met een soort Charlie Chaplin-hupsje heen voor heen vooruit te bewegen.

Ik struikelde over een tak die in het ijs vastgevroren zat. Een halve pirouette en mijn vaders lachsalvo volgden. Op een splitsing kwamen we een groepje Friese jongeren tegen, die ons buitenlanders vertelden dat we rechts af moesten slaan als we richting Joure wilden gaan. Dat deden we dan maar. Ondertussen kluunden we bruggetjes en autowegen over, en was ik als een toerist alleen maar foto’s en video’s aan het maken. Het slootje leidde ons – hal-leluja! – naar een uitgestrekt meer met gitzwart ijs. Met de wind in de rug reden we in één streep naar Terherne. We kluunden een café binnen voor warme chocolademelk en suikerbrood. Op het

meer kwamen verschillende waterwegen samen, en terwijl ik op de kade mijn suikerbrood at, zag ik dat er uit iédere hoek mensen geschaatst kwamen. Krabbelende mensen, ervaren toerrijders, ouders met jonge kinderen die voor het eerst op het ijs stonden, clubjes jongeren op ijshockeyschaatsen. Een allegaartje van allerlei pluimage, dat elkaar op het ijs had gevonden in een eendrachtig slagje. Heel Nederland leek ijskoorts te hebben. Ik dacht altijd dat ik in een schaatsbubbel leefde, en dat dat schaatsen alleen vroeger echt leefde in onze cultuur, toen de winters streng waren en de hobbyactiviteiten schaars.

Terwijl ik daar zo die stroom schaatsers die uit iedere uithoek aankwam bekeek, moest ik aan het verhaal van mijn oom denken. Hij had gelijk, het wás iets speciaals. En ik realiseerde me dat wij niet de enigen waren die dat zo ervoeren. Vrienden die ik nog nooit over schaatsen had gehoord vroegen mij ineens of ik nog een extra paar noren op zolder had liggen. Op ieder lullig plasje waren er mensen aan het schaatsen. Anno 2021 waren er steeds meer mensen – ikzelf meegerekend – die door de klimaatverandering helemaal niet waren opgegroeid met natuurijs. Waar kwam dan toch die drang vandaan om massaal het ijs op te gaan? Het leek in onze Hollandse genen te zitten. Ik had die week met een collega gesproken. Hij was Nederlander, maar woonde in Keulen. Daar wilde hij zijn driejarige dochtertje leren schaatsen. Want ook daar lag natuurijs. Eenmaal bij de plas aangekomen waren ze de enigen. De Duitsers lieten het natuurwonder achteloos links liggen.

Het was iets wat ik nog nooit zo sterk had gevoeld als op het ijs. De mengeling van avontuur en vrijheid. Ineens was ik niet gebonden aan een stom 400 meterrondje op een kunstijsbaan, maar was er een hele wereld die te ontdekken viel. Of je nou links of rechts afsloeg, je kwam overal wel weer ergens uit. En waar dat vervolgens precies was maakte ook niet uit. De hele dag verkeerde ik in een soort euforische, manische stemming van dit gekke avontuur. Dat werd versterkt door de blijde gezichten van mijn oom en vader, ze

leken ineens veertig jaar jonger. Alsof ze weer op het slootje achter de boerderij kattenkwaad aan het uithalen waren. En diezelfde blik zag ik ook bij alle andere schaatsers die wij tegenkwamen. Schaatsers die op hun beurt weer hun eigen unieke tocht aan het rijden waren. Er was geen A en B. Eerder honderden variaties op variaties, soms gestuurd met aanwijzingen als 'hier is het mooi!' of 'daar was het ijs slecht, doe maar niet'.

Terwijl ik het zoveelste filmpje aan het maken was, draaide ik mijn hoofd om naar rechts, waar mijn oom met zwierige slagen op zijn gemak aan het schaatsen was in zijn eentje.

'Mooi hè!' riep ik over mijn schouder tussen de windvlagen door.

'Nou, nou, nou,' hoorde ik in sliertjes door de wind terugspijelen. 'Och, wat een verwennerij!'

We reden verder naar het Sneekermeer, dat er als een bevroren woestijn bij lag. Een kale vlakte met bobbelige ijsduinen. Als ik een Elfstedentocht zou rijden, dan zou ik ook hieroverheen schaatsen, dacht ik bij mezelf. De route kende ik door kaarten en plaatjes uit mijn hoofd, nu zag ik voor het eerst ook hoe het er met ijs uitzag. Ik probeerde me er een voorstelling van te maken. Het Sneekermeer was een van de eerste meren die de schaatsers tegenkwamen, vanaf de start in Leeuwarden. Het zou nog vroeg zijn, zo vroeg dat de wedstrijdrijders er in het pikkedonker overheen reden. Hoe zou dat zijn? Ik had nog nooit in het donker geschaatst. Zou ik zenuwachtig zijn? Verdwaald raken? Of helemaal gefocust zijn op de wedstrijd? Kon ik mijn concurrentie überhaupt zien rijden?

Ik had in de winter van 2012 meerdere natuurijsklassiekers en tochten gereden. Iedere provincie boven de rivieren had er wel een paar. Die winter eindigden we met de Hollands-Venetiëtocht door de Weerribben. Een ronde van 40 kilometer. We startten zo vroeg, dat het parcours nog in mist gehuld was. Met het hele peloton reden we meteen bij de eerste afslag verkeerd. Ik ploeterde die dag

weer ouderwets achteraan, maar het kon me helemaal niks schelen. We bukten in volle vaart voor bruggetjes, renden klunend over de weg en reden file op smalle slootjes tussen de rietkragen. De bruggetjes in Giethoorn stonden bomvol mensen. Ik wist niet wat me overkwam. De wedstrijd eindigde in een massasprint, ik werd ergens dertigste. Nog steeds was dit verreweg de meest bijzondere wedstrijd die ik in al die jaren had gereden.

Zou de Elfstedentocht zoiets zijn, maar dan nog honderd keer groter? We zouden dan voor de allereerste keer in de geschiedenis als vrouwenpeloton een aparte wedstrijd rijden. Hoe was dat in 1997 gegaan, en in de jaren tachtig? Hadden die vrouwen tussen de mannen gereden? Ik wist dat Klasina Seinstra in 1997 had gewonnen. Zij was nu ploegleidster bij een vrouwenteam, ik zag haar regelmatig bij de wedstrijden. Had ik haar naam gekend als ze geen ploegleidster was? Misschien niet. Ik probeerde te achterhalen wie er in de jaren tachtig had gewonnen. Evert van Benthem natuurlijk, mijn oom had hem nog leren kaasmaken. Iedereen kende zijn naam. Maar welke vrouw? Ik kon er niet op komen. Waarom wist ik dit niet? Die Elfstedentocht was toen al massaal gevolgd door Nederland, de NOS had de wedstrijd integraal uitgezonden op tv. Ook de winnaar van 1963 kon ik me zo voor de geest halen. Na een extreem zware en koude tocht was Reinier Paping als winnaar in zijn eentje over de eindstreep gekomen. De foto's stonden in mijn geheugen gegrift. Het was een historische dag geweest. Er was zelfs een speelfilm over die tocht gemaakt. Deden er toen ook al vrouwen mee? Ik had geen idee.

We keerden om, terug naar het mooie ijs bij Goingarrijp. Vanaf daar pakten we een slootje richting Joure. Niet alleen op het ijs was het feest. Bewoners hadden allemaal Koek en Zopies compleet met muziekinstallaties opgetuigd in hun achtertuin. Als een soort carnaval, en dat in Friesland. Die uitbundige kant had ik niet eerder zo gezien bij Friezen. Op de statafels prijken handgeschreven

prijslijsten die met ducttape waren vastgeplakt. Beerenburg twee euro! Beerenburg en chocomel drie euro! Beerenburg en chocomel en slagroom vier euro! Al die alcohol, ze deden de naam Koek en Zopie eer aan. Je kon niet wegschaatsen zonder je slokdarm eraan op te warmen. Dus dat deden we natuurlijk, proostend aan onze statafel.

Eenmaal in Joure aangekomen moesten we omkeren bij een bruggetje waar geen ijs onder lag. Vlak ervoor stond een plastic opklaptafeltje waarvan je plakkerige cake en papieren bekertjes kon pakken en jezelf uit een thermoskan koffie kon inschenken. Er was een blikken doos voor de enkeling die nog met muntjes op zak op pad ging, met ernaast een mobiel pinapparaat.

‘Zijn jullie Lekstrekers?’ riep een man met brede schouders en een borstelige baard onze kant op. Hij verwarde het oranje-blauwe schaatspak van mijn vader met dat van een Zuid-Hollandse ijsclub. Het bleek de uitbater van het café te zijn dat aan het kanaal zat. Hij was zelf import uit Zuid-Holland, maar woonde nu alweer jaren in Joure. Hij vertelde dat hij die dag met dat eenvoudige tafeltje al evenveel omzet had gedraaid als met een vol terras.

We reden het laatste stukje terug naar onze opstapplaats Langweer om ons binnen op te warmen aan pannenkoeken en Jägermeister.

‘Ik ga nog effe!’ riep mijn oom ineens en weg was hij weer. Pas toen het donker was kluunde mijn oom het huis weer in, net toen we een beetje ongerust begonnen te raken. Hij had geen seconde willen missen van het natuurijs.

Zelf zat ik rozig op de bank, ik had hetzelfde heerlijke gevoel als na een dag wintersport in de bergen. Logge benen, verdwaasde kop van de drank en een compleet lege hersenpan.

De maandag die volgde was vreselijk. Buiten regende het en was de sneeuw aan het verkleuren naar een grijze, vreugdeloze drab. Bah. Dooi. Hoe verschrikkelijk de wereld er na één nacht flinke dooi uitzag.